

UDK 371.13 (497.6 Sarajevo) "1931/1932"
Stručni rad

ŠKOLA RADA – ODJEK NOVOG SVJETSKOG PEDAGOŠKOG POKRETA U SARAJEVU

Mina Kujović

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Novi svjetski i evropski pedagoški pokret, poznat pod nazivima *radna škola* ili *škola rada*, koji je propagirao nove odgojne i nastavne principe pojavio se u prvoj polovini 19. stoljeća, prvo u Americi, zatim Evropi, a 30-ih godina 20. stoljeća i na područjima Kraljevine Jugoslavije, osobito u Zagrebu i Beogradu. Pristalice ovog pokreta su putem pedagoških seminara/tečajeva, organiziranih s ciljem podučavanja prosvjetnih radnika, prenosili nova pedagoška saznanja u vezi s prednostima *radne škole*. Predavači su nastojali prosvjetnim radnicima prenijeti nova znanja i animirati ih u radu s učenicima prema inoviranim standardima. Nove svjetske i evropske ideje u nastavi imale su odjeka i u Sarajevu. Autorica je u radu prezentirala tri takva tečaja koja su 1931. i 1932. godine organizirani u Sarajevu za učiteljice i učitelje narodnih osnovnih škola na području Drinske banovine.

Ključne riječi: *škola rada/radna škola*, prosvjetno-pedagoški tečajevi, Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu

Škola rada – novi pedagoški odgojni principi

Početak 20. stoljeća u pedagoškoj teoriji¹ i didaktičkoj praksi² obilježila je pojava brojnih ideja i pokreta (pravaca) zasnovanih na novim potrebama društva i naučnim rezultatima do kojih se došlo u pedagogiji i psihologiji. Takozvana *stara škola* je kritizirana zbog pretjeranog intelektualizma i u njoj pasivnog položaja učenika, a propagirana je *nova škola* poznata pod nazivom *škola rada* ili *radna škola*.³ *Radna škola* bio je pedagoški smjer koji je išao za tim da se školska nastava i cijeli sustav odgoja u školi organizira na temelju zakonitosti koje vladaju u općem procesu rada, a njen začetnik bio je G. Kerschensteiner. Pojava i razvoj *radne škole* uvjetovani su novim društveno-ekonomskim i političkim prilikama u kapitalističkom društvu. Ubrzan razvoj industrije tražio je obrazovanje radnike, već u školi pripremljene za rad i povećanje produktivnosti. Zato je pojava *radne škole* u prvim decenijama 20. stoljeća,⁴ bila najznačajnija novina u pedagoškoj teoriji i didaktičkoj praksi u svijetu i Evropi. Pokret *radna škola* snažno je postavio dijete kao subjekt nastave i naglasio njegove specifičnosti u razvoju, što je bio važan korak naprijed u pedagoškoj znanosti.

¹ Pedagogija je znanost o odgoju djece.

² Didaktika je znanost podučavanja, znanost o nastavi.

³ *Radna škola/škola rada* – pedagoški pokret, odnosno sistem rada koji je karakterističan prema naglašenoj orijentaciji k radu učenika. Umjesto naglašene frontalne nastave u prvim desetljećima 20. stoljeća, u školama Evrope i Amerike organizira se učenje djece uz raznovrsne radne aktivnosti i u prostorima koji su bili bitno drugačije uređeni u odnosu na učionice za frontalnu nastavu. Vidi: <http://www.pedagogijaffsa.com/>. U nastavnu praksu uvode se, osim frontalnog rada, grupni i individualni oblici rada i ističe se zahtjev da nastavu treba individualizirati. Mijenjaju se i obogaćuju pojedine metode nastavnog rada. Isticanje i prihvaćanje ideje rada pridonijelo je uvođenju rada kao sredstva odgoja i obrazovanja, a zahtjev za uvođenje ručnog rada u škole, kao puta prema radnoj školi, postavljali su mnogi pedagozi u Hrvatskoj. Pojedinci su i samoinicijativno izvodili nastavu ručnog rada, u vrijeme kad su se i u ostalim evropskim zemljama vodile burne rasprave o mjestu i ulozi ručnog rada u školi. Pod utjecajem evropske pedagoške teorije i prakse domaći su pobornici *radne škole* uvidjeli da ručni rad ne znači škola rada, pa su tražili reformu cjelokupnog odgoja i obrazovanja na načelima radne pedagogije.

⁴ U historiji pedagogije od 17. stoljeća do danas razlikujemo pet razdoblja. *Škola rada* ili *radna škola* svrstana je u četvrto razdoblje i odnosi se na vrijeme od 1900. do 1933. godine. To je tzv. reformski pokret i kritika tadašnjeg školskog sistema. Reformska pedagogija prvo je bila pokret, a kasnije u prvom planu praksa širenja njenih ideja. Reformska pedagogija imala je svoj temelj u snažnim društvenim i socijalnim procesima.

Utjecaj evropske teorije i prakse škole rada na prosvjetno-pedagoške prilike u Kraljevini Jugoslaviji

Pedagoška teorija i praksa u Kraljevini Jugoslaviji, pa samim tim i u Bosni i Hercegovini, kao njenom sastavnom dijelu, bila je u 30-im godinama 20. stoljeća pod snažnim utjecajem naprednih pedagoških ideja koje su se mnogo ranije pojavile u Evropi i u drugim zemljama u svijetu. Ove nove ideje koje su prihvaćali pojedini pedagozi prenosile su se putem raznih seminara/tečajeva za učiteljice i učitelje pa su tako utjecale na širenje pokreta *škole rada* i unapređenje samog ručnog rada u narodnim školama. Ideja *nove škole/škole rada*, između dva svjetska rata, bila je prisutna i kod jugoslavenskih pedagoga, kako teoretičara tako i praktičara.⁵ Oni su organizirali seminare/tečajeve za prosvjetne radnike, pisali planove i programe za te tečajeve i držali ogledne sate praktične nastave. Međutim, sam pokret ostao je u okvirima težnji da se proces nastave u narodnim školama osavremeni prema svjetskim standardima, što se vidi iz nastavnih planova i programa koji su urađeni za pedagoške tečajeve organizirane u Sarajevu u ljeto 1931. i 1932. godine. U osposobljavanju učitelja za izvođenje nastave ručnog rada i upoznavanje s novim pedagoškim idejama *radne škole*, važnu su ulogu imali ferijalni učiteljski tečajevi ručnog rada, odnosno *škole rada*. Iako su pojedini ferijalni učiteljski tečajevi bili jednostrano usmjereni prema ručnom radu, iz čega je proizašao manuelizam i ostale negativne reperkusije na pedagošku praksu, njihov značaj bio je znan, jer su mnogo značili u širenju ideja *radne škole*, ali materijalne prilike u jugoslavenskom školstvu nisu bile povoljne za uvođenje ručnog rada u većim razmjerima.

Organiziranje prosvjetno-pedagoških tečajeva u Sarajevu

Ostvarivanje *radne škole* u praksi i početak njene realizacije u Sarajevu, a vjerovatno i u sjedištima drugih banovina, bio je vezan za organiziranje tečajeva za učiteljice i učitelje narodnih osnovnih škola. U službenim izvještajima prosvjetnog referenta Drinske banovine tečajevi su nazvani “naučni i praktični tečaj za usavršavanje učitelja i učiteljica narodnih škola pri Muškoj

⁵ Neki naši pedagoški djelatnici putovali su po evropskim zemljama i neposredno upoznavali nove, napredne pedagoške ideje i ostvarenja u vezi sa ručnim radom. Nakon povratka u zemlju oni su prenosili nove ideje našim učiteljima i utjecali su na širenje pokreta za uvođenje ručnog rada u naše škole.

učiteljskoj školi u Sarajevu”. Sačuvani su podaci o tri tečaja organizirana u Sarajevu, 1931. i 1932. godine, prema uputama Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije i u organizaciji Prosvjetnog odjeljenja Kraljevske banske uprave Drinske banovine. Prve, 1931. godine, organizirana su dva tečaja, jedan pri Muškoj učiteljskoj školi u Sarajevu, a drugi, pri Nižoj poljoprivrednoj školi u Butmiru kod Sarajeva. Sljedeće, 1932. godine, u organizaciju tečaja uključilo se i Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu.

Prosvjetno-pedagoški tečaj u Sarajevu, 1931. godine

Ministarstvo prosvete u Beogradu – Odeljenje za osnovnu nastavu je dopisom br. o. n. 32.451 od 15. IV 1931. godine obavijestilo Kraljevsku bansku upravu Drinske banovine – Prosvjetno odjeljenje (KBUDB – Pr. Odjeljenje) da su u “svijetu i kod nas prisutne nove nastavno-pedagoške metode koje bi trebalo primjenjivati i u našim školama”. Kako bi se učiteljice i učitelji narodnih osnovnih škola bolje spremili i osposobili za svoj rad s učenicima u osnovnim školama i za rad na narodnom prosvjećivanju potrebno je za njih organizirati prosvjetno-pedagoške tečajeve tokom ljetnog raspusta. Tečajevi su ocijenjeni neophodnim, jer prosvjetni djelatnici u Jugoslaviji tokom svog školovanja nisu bili dovoljno osposobljeni, pa Ministarstvo zadužuje Prosvjetno odjeljenje da o svom trošku održi, tokom školskog raspusta, veći broj privredno-zadružnih, domaćinskih, muzičkih i drugih tečajeva za učiteljice i učitelje u narodnim osnovnim školama.⁶ U skladu s ovim naređenjem Ministarstva prosvete, prvi pedagoški tečaj za učitelje/učiteljice narodnih osnovnih škola (u arhivskim spisima ponekad se nazivaju i ferijalnim tečajem) pripremljen je veoma brzo i održan je u Sarajevu od 10. jula do 10. augusta 1931. godine. Odmah nakon prijema dopisa iz Beograda pristupilo se pripremanju plana i programa tečaja, a raspisom su prosvjetnim odjeljenjima pri sreskim načelstvima na području Drinske banovine⁷ dostavljena obavještenja o terminu održavanja tečaja, a oni

⁶ U dostupnoj arhivskoj građi pronađeni su samo podaci o dva održana prosvjetno-pedagoška tečaja i jednom poljoprivrednom.

⁷ Od bosanskih srezova, Drinska banovina je obuhvatala sljedeće srezove: bijeljinski, brčanski, čajnički, fojnički, kladanjski, rogatički, sarajevski, srebrenički, tuzlanski, visočki, višegradski, vlasenički, zenički, zvornički, i žepački, a s teritorije Srbije srezove: ariljski (Arilje), račanski (Bajina Bašta), mačvanski (Bogatić), trnavski (Čačak), dragačevački (Guča), podgorski (Valjevska Kamenica), crnogorski (Kosjerić), rađevski (Krupanj), jadranski (Loznica), azbukovački (Ljubovija), kolubarski (Mionica), posavski (Obrenovac), požeški (Užička Požega),

su bili zaduženi da o tome obavijeste direkcije osnovnih škola na svom području. Za održavanje tečaja bila je odabrana Muška učiteljska škola, čijoj Direkciji je Banska uprava doznala 21.000 dinara. U raspisu je navedeno: “Pri Muškoj učiteljskoj školi u Sarajevu otvorit će se ferijalni tečaj za usavršavanje učitelja narodnih škola, koji će trajati od 10. jula do 10. augusta 1931. godine (...), Prema propisima & 78 tačka 10 Zakona o narodnim školama, nastavnici su dužni da pohađaju ovakve tečajeve, stoga izvolite nastojati da ih se javi što veći broj”⁸ Kraljevska banska uprava je 22. juna 1931. godine donijela zvanično Rješenje da se održi u Muškoj učiteljskoj školi u Sarajevu ferijalni naučni i praktični tečaj za učitelje narodnih osnovnih škola u trajanju od 10. jula do 10. augusta 1931. godine, u kojem je navedeno da će stručna lica održati predavanja: o sokolstvu, higijeni, metodici nacionalne grupe predmeta, iz teorije *škole rada* i praktičnog ručnog rada. Sukladno ovom Rješenju, plan i program za održavanje tečaja kao i izbor predavača trebalo je pripremiti Prosvjetno odjeljenje banske uprave, a troškove za održavanje tečaja podmirit će se iz kredita banovinskog budžeta za 1931/32. godinu.⁹

Prosvjetno odjeljenje je 22. juna 1931. godine istim putem kao i prvo obavještenje, prosljedilo direkcijama osnovnih škola, s nastavnim programom, u kojem su bili zastupljeni sljedeći predmeti:

I. Pedagogija

Psihologija djetinjstva – 10 časova
Teorija škole rada – 10 časova i
Metodika nacionalne grupe predmeta – 20 časova.
Predavači su bili: Kebelež Branko, profesor na Muškoj učiteljskoj školi i Popović Radomir, nastavnik u istoj školi.

II. Sokolstvo – ukupno 40 časova

(sokolski sistem, metodika sokolskog vježbanja, postupak sa spravama i

ljubički (Preljina), pocerski (Šabac), tamnavski (Ub), užički (Užice), valjevski (Valjevo) i posavskotamnavski (Vladimirovci).

⁸ ABH, KBUDB-IV 23.465, 22. juni 1931.

⁹ Isto. Svi troškovi tečaja podmirivali su se iz banovinskog budžeta za 1931/1932. godinu. Bilo je planirano za honorar nastavnika 40 dinara po času, za poslugu i čišćenje 1.600 dinara, za materijal za ručni rad 6.000, za nabavku alata 1.000, za sitne troškove 2.000 i za putni trošak nastavnika ručnog rada 1.000. Učesnici tečaja su imali besplatan stan. Hranu su dobivali u đačkoj menzi.

uređenje vježbališta, istorija sokolstva i sokolska literatura, sokolska organizacija i organizacija sokolskih četa). Predavači: Popović Jelena, načelnica sokolske župe i nastavnica gimnastike, Jaklić Milan, nastavnik gimnastike i Grdić Radomir, novinar.

III. Higijena

Za nastavu iz ovog predmeta odobrena su predavanja iz školske higijene, svega 10 časova, a za predavača je određen dr. Oto Švarc, školski nadljekar;

IV. Ručni rad

Poduka iz sljedećih vještina: kartonaža i vezanje knjiga, modelovanje, radovi u drvetu itd., s planiranih 110 časova. Predavač je bio Franjo Valner, učitelj u Rumi, kojeg je preporučio Glavni odbor Crvenog krsta iz Beograda kao aktivnog saradnika Crvenog krsta i odličnog nastavnika ručnog rada, s preporukom uspješnog vođenja tečaja u Novom Sadu.

Izvještaj o tome kako je protekao prvi učiteljski tečaj u Sarajevu, Prosvjetno odjeljenje Drinske banovine je 23. februara dostavilo Odeljenju za osnovnu nastavu Ministarstva prosvete u Beograd. U izvještaju je, između ostalog, navedeno: “U smislu naređenja Ministarstva prosvete N.O br. 47583/31 čast mi je u prilogu dostaviti iscrpan izvještaj o održanom ferijalnom tečaju u Sarajevu za usavršavanje učitelja/učiteljica narodnih osnovnih škola. Tečaj je formiran rješenjem ove KBU, IV- 23.465 od 22. 6. 1931., a na osnovu & 39 Zakona o banskoj upravi i & 78 stav 10 Zakona o narodnim školama i na prijedlog Prosvjetnog odjeljenja ove KBU. Tečaj je otvoren 10. 7. i završen 10. 8. 1931. godine. Tečaj je pohađalo i uspješno završilo 14 učitelja i 23 učiteljice iz Drinske banovine, 2 učiteljice iz Zetske, 3 učiteljice iz Primorske, 2 učiteljice iz Dunavske i 1 učitelj i 1 učiteljica iz Vardarske banovine.¹⁰ Ukupno 21 učitelj

¹⁰ Zakonom o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja od 3. oktobra 1929. godine, (*Sl. Novine KSHS, br. 233/29*), Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca preimenovana je u Kraljevinu Jugoslaviju, ukinute su oblasti, a Država je podijeljena na devet banovina: Dravska, (Ljubljana), Drinska (Sarajevo), Dunavska (Novi Sad), Moravska (Niš), Primorska (Split), Savska (Zagreb), Vardarska (Skoplje), Vrbaska (Banja Luka) i Zetska (Cetinje). Na čelu banovina bili su banovi, a njihovi zamjenici bili su podbanovi. Zakonom o banskoj upravi utvrđeni su djelokrug rada i nadležnosti banovina. U sastavu Drinske banovine bilo je, pored 16 srezova iz istočne Bosne i Hercegovine i 21 iz okruga Čačak, Užice i Valjevo iz Srbije.

i 28 učiteljica. Dvije učiteljice iz Drinske banovine su zbog bolesti ostale neo-cijenjene. Učesnici tečaja zasvjedočili su primjenu marljivost urednim pohađanjem tečaja i intenzivnim interesom za sve discipline koje su im predavane. Ta marljivost vidno je manifestirana izložbom uspješnih radova u modelovanju geometrijskih oblika i reljefa iz oblasti fizike i geografije, uvezivanju knjiga, stolarskim radovima i rezbarija drveta. Tečaj je veoma dobro uspio i zadovoljio i svojim teoretskim radom na području pedagoške grupe predmeta, sokolstvu i području najnovijih pogleda na aktivnu školu (školu rada). Spomenuti tečaj u Sarajevu održan je od 10. 7. do 10. 8. 1931. godine pa se pokazalo da je to nezgodno vrijeme jer, s jedne strane radi velikih vrućina, a s druge strane što učitelji-učiteljice odlaze na tečaj neposredno iza završetka školske godine, još neodmorni za novi rad koji zahtijeva i nove napore. S toga razloga zgodnije bi bilo održavati tečaj u mjesecu augustu i da traje šest nedjelja¹¹

Učitelji i učiteljice bili su svjesni svoje javne uloge u državnom/društvenom životu pa su rado sudjelovali na ovim tečajevima. Osim toga, bili su vrlo aktivni i u mnogim udruženjima građana, a posebno onim koja su u svom programu imala određene humane i socijalne poruke, kao što su bili: Crveni krst/križ, Dani borbe protiv tuberkuloze, zemljoradničke zadruge i druge seoske organizacije u kojima su obavljali, uglavnom, sve poslove u vezi s pisanim dokumentima, organiziranjem različitih oblika kulturno-zabavnog života, i slično.¹²

Zadružno-poljoprivredni tečaj za učitelje u Butmiru kod Sarajeva

Pored prosvjetno-pedagoškog tečaja, održanog pri Muškoj učiteljskoj školi u Sarajevu, u periodu od 10. jula do 20. augusta 1931. godine, održan je i zadružno-poljoprivredni tečaj za učitelje pri Nižoj poljoprivrednoj školi u Butmiru kod Sarajeva. Oba su tečaja prema izvještaju koji je dostavljen Ministarstvu prosvete u Beograd, zadovoljili potrebe slušalaca koji će moći stečena znanja korisno primijeniti u svom školskom radu i u radu na prosvjećivanju širokih narodnih masa, već prema tome da li su na službovanju u gradu ili na selu.¹³ U sporazumu s Poljoprivrednim odjeljenjem Drinske banovine i

¹¹ ABH, KBUDB IV 3715/1931. Vidi: Popis imena i prezimena svih učesnika tečaja kao i mjesto iz kojeg su dolazili, odnosno u kojem je bila škola u kojoj su radili.

¹² Papić M. 1987. 6.

¹³ Kao napomena 11.

organima zemljoradničkih saveza, zadružno-poljoprivredni tečaj održan je u Nižoj poljoprivrednoj školi u Šapcu. Na oba tečaja pozvano je po 25 učitelja. Program ovih tečajeva obuhvatio je, uglavnom, sve grane poljoprivrede i zadržugarstva, s praktičnim i teoretskim dijelom, tako da su učitelji u poljoprivredno-zadružnim djelatnostima mogli pružiti osnovna znanja iz ovih oblasti u mjestima službovanja. Osim osnovnih predmeta iz domena poljoprivrede i zadržugarstva, Ministarstvo je preporučivalo da se na ovim tečajevima predaju i higijena i sokolstvo, tj. njegova ideologija, organizacija, administracija, organizacija seoskih sokolskih četa s uputama u vođenju sokolskih društava. Na kraju tečaja, obavezno je bilo organizirati ispit, a izdavano je uvjerenje u koje su se unosile ocjene o ponašanju, vrednoći i marljivosti polaznika, kao i opći uspjeh.

Uključivanje Jugoslovenskog učiteljskog udruženja – Sekcije za Drinsku banovinu u organiziranju prosvjetno-pedagoških tečajeva

Nakon što su u organizaciji Prosvjetnog odjeljenja Drinske banovine uspješno organizirali spomenuta dva tečaja, prosvjetno-pedagoški u Sarajevu i poljoprivredni u Butmiru kod Sarajeva, Risto Šušljic, predsjednik Jugoslovenskog učiteljskog udruženja – Sekcije za Drinsku banovinu (JUJ-SDB) je, 4. novembra 1931. godine, Prosvjetnom odjeljenju Drinske banovine dostavio ponudu da oni ubuduće organiziraju tečajeve za uzdizanje učiteljstva. U ponudi je, između ostalog, naveo kako su učitelji i učiteljice (učiteljstvo) u svim državnim sistemima bili nosioci državnih ciljeva i nacionalnih ideja, a da bi mogli ispuniti te ciljeve, učiteljstvo je pokazivalo želju i volju za samoobrazovanjem i usavršavanjem, što je naročito došlo do izražaja kad su iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu stigle ideje o *novoj školi/ školi rada*. Dalje, Šušljic je naveo kako su se zahtjevi i ciljevi dječje pedagogije, na kojoj je počivalo narodno osnovno školstvo, stalno mijenjali i usavršavali, kako u cijelom svijetu tako i u našoj zemlji, pa je bilo neophodno stalno usavršavanje i dopunjavanje obrazovanja učiteljstva. Osim toga, naglasio je kako je i Pravilima Jugoslovenskog učiteljskog udruženja¹⁴ u čl. 3. istaknuto da je cilj udruženja “da radi na inte-

¹⁴ Temeljem čl. 76 Zakona o činovnicima od 1. aprila 1931. likvidirana su učiteljska povjereništva, a osnovano je Jugoslovensko učiteljsko udruženje u Beogradu, čiji su organi bile banovinske sekcije i sreska učiteljska društva. Pravila za rad ovog udruženja odobrio je Ministar prosvete Kraljevine Jugoslavije. U Sarajevu je umjesto Učiteljskog povjereništva Bosne i Hercegovine osnovano društvo Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu.

lektualnom i moralnom usavršavanju svojih članova”, pa je upravo zato Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu prema “svestranom pretresu pitanja daljeg stručnog obrazovanja učitelja, donijelo zaključak da se umoli Kraljevska banska uprava Drinske banovine da u ovoj školskoj 1931/1932. godini pomogne što obilatije formiranje jednog ferijalnog učiteljskog tečaja za dalje stručno obrazovanje učitelja i učiteljica narodnih škola na području Drinske banovine, koji bi bio otvoren inicijativom ove Sekcije uz pomoć Kraljevske banske uprave u Sarajevu. Taj bi tečaj imao svoj program i plan rada, izrađen u sporazumu s Prosvjetnim odjeljenjem KBUDB-a, a njegovo vođenje i organiziranje preuzela bi uprava Sekcije za Drinsku banovinu.

Preloženi program rada ovog tečaja, načelno bi obuhvatao sljedeće:

- a. upoznavanje učitelja/učiteljica s novim vaspitnim i školskim pokretima, u prvom redu s ideologijom radne nastave u domenima životne radne razredne i školske zajednice;
- b. izvođenje praktičnih odlomaka iz svih postavljenih predmeta prema novim pedagoškim teorijama i već utvrđenom praktičnom primjenjivošću, u vezi s ukupnom kompleksnom nastavom;
- c. upoznavanje učitelja i učiteljica s ideologijom i ciljevima Jugoslovenskog Sokola; praktično izvođenje i upućivanje u primjenu dječijih igara i gimnastičkih vježbi prema sokolskom sistemu, a u smislu nastavnog programa;
- d. upoznavanje učitelja i učiteljica s vještinama potrebnim osnovnoj radnoj nastavi: pjevanje, crtanje i dr., u obimu spomenutog nastavnog programa.

Načelno izložen nastavni program za tečaj u Sarajevu bio je prijedlog Uprave Sekcije za Drinsku banovinu upućen na ocjenu Prosvjetnom odjeljenju Kraljevske banske uprave Drinske banovine. Nastavno osoblje za rad na ovom tečaju biralo bi se sporazumno s prosvjetnim odjeljenjem, tako da se tečaju osigura uspjeh.¹⁵ U odgovoru Prosvjetnog odjeljenja banske uprave od 10. novembra 1931. godine, izraženo je zadovoljstvo ovim prijedlogom o organiziranju tečajeva za stručno usavršavanje učiteljstva, a u banovinskom budžetu obećali su izdvojiti sredstva za tu namjenu, uz napomenu, kako bi tre-

¹⁵ ABH, KBUDB, IV 11.759, dopis JUU-SDB br. 371/31.

balo na vrijeme završiti plan i program i utvrditi tačan datum održavanja tečaja. Također, preporučeno je da se tečaj održi od polovine augusta do polovine septembra, kako bi pozvani imali dovoljno vremena za odmor od nastave.

Drugi prosvjetno-pedagoški tečaj u Sarajevu, 1932. godine

Prosvjetno odjeljenje Kraljevske banske uprave Drinske banovine bilo je “svjesno” značaja učiteljsva i njegove uloge u ostvarivanju državnih i nacionalnih ciljeva. U učiteljskom udruživanju između dva rata, pored dobro organiziranog pedagoškog rada, bio je razvijen i idejno-politički rad. “To je, svakako, bila najznačajnija uloga ove organizacije u čitavoj našoj zemlji”, istakao je Mitar Papić.¹⁶ Zbog toga je, od strane vlasti, rado prihvaćen prijedlog Jugoslovenskog učiteljskog udruženja – Sekcije za Drinsku banovinu, pa im je povjerena organizacija narednih tečajeva, dok je Prosvjetno odjeljenje Drinske banovine bilo zaduženo osigurati materijalnu potporu. Tako su, Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu i Prosvjetno odjeljenje Drinske banovine, zajednički bili zaduženi za organizaciju i realizaciju prosvjetno-pedagoških tečajeva za učitelje i učiteljice zaposlene u narodnim osnovnim školama na području banovine. Prema mnogim ocjenama, tečajevi su organizirani i vođeni na zavidnom nivou. U jednom dopisu od 24. februara 1932. godine, Udruženje piše Prosvjetnom odjeljenju da se: “(...) prilikom pripreme nastavnog plana i programa Jugoslavensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu pridržavalo uputa Prosvjetnog odjeljenjua Drinske banovine i najaktuelnijih potreba savremenog učiteljskog obrazovanja i upućivanja za što uspješnije vršenje poziva”.¹⁷

O zajedničkom organiziranju tečajeva, dopisom od 24. februara 1932. godine, obaviješteno je Ministarstvo prosvete u Beogradu. Iz Ministarstva je već 29. februara stigao odgovor u kojem je navedeno da je “(...) primljeno na znanje kako je održan tečaj pri Muškoj učiteljskoj školi u Sarajevu”, a u istom dopisu dalje se izričito naglašava da tečajevi koji će biti organizirani zajednički, trebaju biti: “naučni i praktični za usavršavanje učitelja i učiteljica u narodnim osnovnim školama”. Također, Ministarstvo je dodatno tražilo da se Prosvjetno odjeljenje Drinske banovine “aktivno uključi” u organiziranje tečaja, da se njegove sugestije “respektuju” i da organizacija tečaja ne bi trebala biti “na

¹⁶ Papić M. 1987. 6.

¹⁷ ABH, KBUDB br. IV-8906/1932.

uštrb učiteljskog rada u redovnoj nastavi”.¹⁸ Planirano je da se naredni prosvjetno-pedagoški tečaj održi od 15. augusta do 15. septembra u Sarajevu, i o tome je dostavljena obavijest u Beograd, Ministarstvu prosvete – Odeljenu za osnovnu nastavu. Uz obavijest o terminu održavanja tečaja, dostavljen je plan tečaja i detaljan nastavni program za svaki pojedini predmet. Navedeno je da su i plan i program urađeni “u saglasnosti” Prosvjetnog odjeljenja Drinske banovine i Jugoslovenskog učiteljskog udruženja – Sekcija za Drinsku banovinu, uz “strogo pridržavanje” najnovijih prosvjetno-pedagoških “stremljenja”.¹⁹ Predložen je sljedeći:

Nastavni plan učiteljskog ferijalnog tečaja u Sarajevu za 1932. godinu:

R. broj	Predmeti	Predavači	Broj časova
1	Dječija psihologija	Popov Milutin Popović Radomir Kebeljić Branko	16
2	Škola rada	Ljubunčić Salih	56
3	Sokolstvo ²⁰	Bogunović Dušan	40
4	Ručni radovi ²¹	H. Damjanović Voja	72

¹⁸ Isto.

¹⁹ ABH, KBUDB br IV-6979/7. 3. 1932.

²⁰ Sokoli kao organizacija liberalnog ideološkog i sveslavenskog usmjerenja u potpunosti su prihvatili ideološki kurs mlade jugoslavenske države i postali avangarda pri provođenju novog jugoslavenskog nacionalnog državnog koncepta. Jugoslavenska ideologija i jugoslavenska nacionalna svijest bili su prisutni u političkom djelovanju sokolskih organizacija prije Prvog svjetskog rata. Sokoli su stoga postali i glavni nosioci jugoslavenskog nacionalnog ideala u Kraljevini SHS/Jugoslaviji i zauzimali su centralno mjesto u njenoj fizičkoj kulturi. Osnivanje sokolskih družina i četa osnivani su mahom pri sokolima, a o njihovom radu najčešće su brinuli učitelji. Vidi: Žutić N. 1991. 5.

²¹ Za obuku iz ručnog rada bilo je predviđeno najviše sati što je bila posljedica pedagoških ideja pokreta *radne škole*, koja je ulogu praktičnog rada u nastavi uzimala kao važan izvor znanja. Osnovni zahtjev tog pokreta bio je da se u školi osposobljavaju mladi za rad. Pobornici *radne škole* isticali su devizu da škola mora biti jednaka životu, tako da je njihova zasluga

5	Higijena Samarjanski tečaj	Predavač iz Higijenskog zavoda	25
6	Oranizacija podmlatka Crvenog krsta	Predavača će odrediti Oblasni odbor Crvenog krsta	6
7	Zemljoradničko zadugarstvo i JUU	Predavač iz Okružnog saveza zemljoradničkih zadruga	6
8	Narodno prosvjećivanje	Predavača će odrediti Narodni univerzitet	6
9	Seminarski rad u vidu referisanja i primjene kroz pismene radnje slušalaca i diskusije	Ovdje ulaze obavezno svih 12 predavača i direktor tečaja	
Ukupno časova			239

Iz Beograda je stigao odgovor (On. br. 18.451 od 30. marta 1932.) u kojem je navedeno da je “Ministar prosvete donio odluku, na prijedlog Kraljevske banske uprave u Sarajevu, a u vezi & 122 tač. 14 Zakona o narodnim školama – Odobravam da se za vrijeme velikog školskog odmora održi tečaj za stručno usavršavanje učitelja i učiteljica u Sarajevu, koji priređuje Jugoslovensko učiteljsko udruženje – Sekcija za Drinsku banovinu. Rad tečaja izvodi se po priloženom programu. Ova odluka dostavlja se radi znanja i saopćenja”.²²

Odjeci pokreta *škole rada* u Kraljevini Jugoslaviji, a naročito u Hrvatskoj, nisu mogli, u tadašnjim društveno-političkim i ekonomskim prilikama, temeljitije izmijeniti školu i provesti njenu reformu. Mnoge ideje, stavovi i prijedlozi nisu mogli biti realizirani u praksi. Samoinicijativni pokušaji mladih i

bila da se u školu uvodi prirodno učenje, praktični rad i društvena praksa. U pedagoško-didaktičkoj orijentaciji pobornika *škole rada* Drinskoj banovini ne susrećemo originalna rješenja i prijedloge, već se uglavnom radi o interpretaciji bitnih ideja i misli pokreta te škole u svijetu.

²² U dostupnoj arhivskoj građi nije pronađen detaljniji izvještaj o sadržaju ovog tečaja.

naprednih učitelja djelovali su pozitivno, ali nisu mogli puno izmijeniti stanje u siromašnom školstvu. Uvidom u arhivsku građu i sudeći po sačuvanim izvještajima, učiteljski tečajevi organizirani u Sarajevu, 1931. i 1932. godine, dali su u ovom nastojanju i samoobrazovanju učiteljstva određene rezultate.

Zaključak

Pokret *škola rada* u Evropi bio je veoma rasprostranjen između dva svjetska rata, a u Sarajevu je ostao u tragovima poznatih reformskih pravaca i težnji da se proces nastave u osnovnim školama osavremeni prema svjetskim uzorima. Kad danas prosuđujemo pokret *radne škole*, možemo s pravom tvrditi da je u njegovu cjelokupnom pedagoškom utjecaju bila izražena pozitivna tendencija u razvitku pedagoške teorije i prakse. Sigurno, to je značio korak naprijed, ali oskudnost sačuvane arhivske građe o ovom pitanju ne omogućava uvid koliko je taj pokret imao i stvarnog utjecaja kako u Sarajevu, tako i u cijeloj državi. U arhivskim izvorima pronađeni su podaci o tome da su u Sarajevu sredinom 1931. i 1932. godine održani tečajevi za stručno osposobljavanje učitelja i učiteljica. Učiteljstvo koje je prisustvovalo tim pedagoškim tečajevima trebali su usvojiti nova saznanja o vrijednostima i značaju učeničkog rada, o značaju fizičkog odgoja te o novim pedagoškim principima u predavanju pojedinih nastavnih predmeta u narodnim osnovnim školama. Nažalost, nisu pronađeni podaci iz kojih bismo saznali da li su, odnosno, koliko su ovi tečajevi stručnog osposobljavanja učitelja i učiteljica unaprijedili nastavu u školama, i koliko je u odgojno-obrazovnom procesu afirmirana učenička aktivnost i samostalan rad. Također, nisu pronađeni podaci ni o tome kako su tadašnji učenici prihvatili nove nastavne metode.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Neobjavljeni izvori

Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Sarajevo

- Fond: Kraljevska banska uprava Drinske banovine (KBUDB), Četvrto (IV) Prosvjetno odjeljenje, 1929-1941. (Svi citirani spisi objedinjeni su i a.a. u predmetu: KBUDB IV – 11.759/1932.)

b) Objavljeni izvori

- *Službene novine Kraljevine SHS*, Beograd

c) Internet

- <http://www.pedagogijafsa.com/>

LITERATURA

- Gligorijević G. 1993. "Shvatanja o radnoj školi krajem XIX i početkom XX veka s posebnim osvrtom na shvatanja jugoslovenskih autora u periodu između dva svjetska rata". *Nastava i vaspitanje*, br. 3-4/1993. Beograd: Pedagoško društvo Srbije. 222-246.
- Mladenović V. 1922. "Pedagoški pogledi Đorđa Keršenštajnera". *Prosvetni glasnik Ministarstva prosvete*, 7-8/1922. Beograd: Ministarstvo prosvete. 409-417.
- Papić Mitar. 1987. *Učitelji u kulturnoj i političkoj istoriji Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Svjetlost.
- Žutić N. 1991. *Sokoli: ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941*. Beograd: Angrotrade.

Summary

WORK SCHOOL – REFLECTION OF A NEW WORLD PEDAGOGICAL MOVEMENT IN SARAJEVO

The new World and European movement, known under the name *work school/school of work* which promoted new educational and teaching principles appeared in the first half of the 19th century, first in America, then Europe and in the 1930-ies also in the area of the Kingdom of Yugoslavia, especially in Zagreb and Belgrade. The rapid industrial growth required educated workers who had already been taught in schools to do certain jobs in order to increase their work productivity. These innovations in teaching were also reflected in Sarajevo where three courses for the teachers were held during the summer vacations of 1931 and 1932. The majority of course lectures were practical lessons and a smaller part of them were theoretical. Since the educational system was in the sphere of ideological functioning for the society, the courses were financed from the state budget and the teachers were expected to spread the acquired knowledge in the areas where they worked and lived and to promote the idea of work as a style and the sense of life.

Key words: *school of work/work schools*, education and pedagogic courses, Yugoslav Teacher Association- Section for the Drina Banate